

STUDIUL SCHELETELOR DIN MORMINTELE DE LA BRAD, APARTINÎND PERIODEI DACICE

de DAN BOTEZATU și GEORGETA MIU

1. *Introducere*

Săpăturile din necropola complexă de la Brad, comuna Negri, județul Bacău, conduse de arheologul Vasile Ursache (de la Muzeul de Istorie din Roman), au început în anul 1963 și au continuat pînă în anul 1981. Cu această ocazie au fost scoase la iveală un număr de 450 schelete, dintre care marea majoritate aparțin perioadei feudale tîrzii (sec. XVII—XVIII e.n.).

Materialul studiat în prezenta lucrare, conform cu datarea făcută de autorul săpăturii, aparține perioadei dacice (sec. I—II e.n.) și rezultă din săpăturile executate în anul 1975. El se compune din resturile a 13 schelete, ce provin din 12 morminte (un mormînt fiind dublu), cea mai mare parte din ele aflîndu-se într-o stare de fragmentare extremă, din cauza condițiilor de păstrare în sol, precum și din cauza vîrstei fragede a indivizilor cărora au aparținut.

În urma operațiilor de restaurare, au putut fi recuperate 7 neurocranii, la care masivul facial este mai mult sau mai puțin prezent. Restul materialului rămas fragmentar, a putut face totuși obiectul unei cercetări morfologice.

2. *Considerații asupra vîrstei și sexului*

Determinarea vîrstei schelelelor a fost realizată pe baza studiului dentiției și a resturilor de oase lungi și de cranii.

S-a putut constata că din cele 13 schelete avute la dispoziție, două aparțin unor indivizi maturi, celelalte 11 aparținînd unor copii. Determinarea mai precisă a acestora, făcută pe baza unei analize minuțioase a detenției (inclusiv mugurii dentari) ne-a permis să precizăm următoarea frecvență a schelelelor :

VIRSTA SCHELETELOR DE LA BRAD

Categoria	Vîrsta (în ani)	Nnr. indivizi
Infans I	0—1	4
Infans I	1	2
Infans I	2—3	—
Infans I	3—4	1
Infans I	4—5	1
Infans I	5—6	8
Infans II	7—14	—
Juvenis	14—20	—
Adultus	20—30	1 (feminin)
Maturus	30—60	1 (feminin)
Senilis	60—X	—

După cum se constată, (marea majoritate a scheletelor se integrează în categoria de vîrstă infans I (0—6 ani), iar în cadrul acesteia, cu pre cădere în etapa 0—1 an. Ambele schelete care au aparținut unor indivizi ce au depășit vîrsta de 20 de ani la deces, sînt de sex feminin.

Această situație a scheletelor de la Brad este oarecum asemănătoare cu cea întîlnită la altă serie de schelete provenită din necropola de la Gabăra, aparținînd aceleiași perioade, cu singura deosebire că la aceasta din urmă, se întîlnesc și copii aparținînd etapei de vîrstă infans II (7—14 ani), iar singurul schelet de matur, aparținînd unui bărbat.

Trebuie să ne punem și acum aceeași problemă dacă nu cumva in-humația era practică în special pentru cadavrele de copii sub vîrsta adolescenței, fie pentru motive de ordin economic, fie pentru motive de ordin mistic.

3. Descrierea individuală a scheleleor de la Brad, aparținînd perioadei dacice.

Scheletul din șanț XI—XII (Taluz), 1975-a.

Din resturile scheletului cefalic s-a putut reconstitui un „calvarium“ (cu excepția regiunii bazale și a temporalului stîng și a molarului drept). Din scheletul postcranian este prezent doar osul coxal drept.

Judecînd după mărimea apofizei mastoide și după gracilitatea pie-selor osoase prezente și țînînd cont de gradul de deschidere a eșancrurii ischiatice, sexul poate fi apreciat cu probabilitate a fi *feminin* iar vîrsta adultă (35—40 ani).

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și în formă de „bombă“ în cea occipitală. Indicele cefalic este doliocran (74, 73), la limita superioară a categoriei. Indicii porio-bregmatici sînt de tip hipsicran și acrocran (69,23 și 92,65). Fruntea este sferică și metriometopă (66,18 — la limita inferioară a categoriei) cu relief glabelar (1) și cu arcurile su-

praorbitare șterse (0—1). Occipitalul este bombat, mijlociu de larg (75,0) cu o protuberanță slabă (0—1). Apofiza mastoidă este moderată (2), ca și relieful supramastoidian.

Masivul facial, deși incomplet, ne-a permis să stabilim că indicele facial superior este de tip mezen (55,0), că orbita este hipsiconcă (91,66) și că nasul este camerin (55,55). Malarele, mijlocii de largi, oferă o poziție intermediară spre frontal. Fosa canină nu este adâncă (1—2). Apertura piriformă este atropină, iar spina nazală anterioară este dezvoltată (3). Bolta palatină este adâncă, de formă paraboloidă și prezintă o schiță de torus palatal.

Dentiția, reprezentată doar la nivelul maxilarului superior, nu prezintă lipsuri din timpul vieții. Molarii 3 erau erupți. Abraziunea suprafeței masticatoare este puternică (3), în special la nivelul dentiției jugale.

Odontopatii. Molarul 2 superior drept prezintă o carie incipientă de calet, întovărășită de un fenomen inflamator, la nivelul peretelui alveolar.

Tipul antropologic este mediteranoid.

Scheletul din M 2 (șanț XI—XII, 1975).

Este reprezentat prin un „cranium“, a cărui bază este deteriorată, dar masivul facial și mandibula sînt întregi.

A aparținut unui copil de aproximativ 6 ani (infas II), vîrstă apreciată după gradul de erupere al molarului 1 definitiv.

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și de „bombă“ în cea occipitală. Indicele cefalic este brahicran (80,83 — la limita inferioară a categoriei). I indicii de înălțime porio-bregmatici sînt de tip hipsicran și acrocra (74,25 și 91,85). Fruntea, sferică este metriometopă (67,40) cu relief glabelar șters. Occipitalul este bombat și mijlociu de larg (73,33). Apofizele mastoide sînt mici.

Fața este euriprosopă (81,73) cu indicele facial superior eurien (48,07). Orbitele sînt mezoconci (81,08) iar nasul camerin (55,52), cu apertura piriformă prevăzută cu șanț prenatal. Fosa canină este adâncă (2—3).

Mandibula este gracilă, cu mentonul de formă piramidală.

Dentiția de lapte este complet eruptă iar cea definitivă surprinde faza de erupere a molarului 1 definitiv.

Mormîntul nr. 1 (groapa 17, șanțul XII, 1975).

Mormîntul conține resturile osoase a 2 subiecți diferiți primul aparținînd unei femei adulte (scheletul I A), cel de-al doilea unui copil nou-născut (scheletul I B).

Scheletul I A.

Este unul dintre scheletele cele mai bine conservate, fiind reprezentat prin un „cranium“ și un schelet postcranian bine păstrat, din care s-au putut reconstitui majoritatea oaselor lungi.

A aparținut unei femei adulte, în vîrstă de aproximativ 25 de ani.

Neurocraniul este ovoid în norma verticală și de „bombă“ în cea occipitală. Indicele cefalic este doliocra (71,28). Indicii de înălțime bazio-bregmatici se situează în categoriile hipsicrană (75,0, la limita inferioară a categoriei) și acrocra (105,22) iar cei porio-bregmatici, în ca-

tegoriile ortocrană (62,77 — la limita superioară a categoriei) și acrocrană (88,06). Fruntea este sferică și eurimetopă (70,15) cu un relief blagelar slab (0—1). Occipitalul este bombat și larg ('9,10), cu o protuberanță aproape ștearsă (0—1). Apofizele mastoide, ca și relieful supramastoidian, au o dezvoltare moderată (2), observîndu-se o ușoară creastă supramastoidiană.

Fața este euriprosopă (83,47). Indicele facial superior este mezen (51,54). Orbitalele sînt hipsiconci (88,89) și nasul mezorian (48,94). Molarele, de lărgime mică, sînt dispuse într-o poziție aproape parasagitală. Fosa canină este mijlociu de adîncă (2—3) iar apertura piriformă prezintă o ușoară fosetă prenatală. Bolta palatină este de tip brahistafilin, puțin adîncă și de formă paraboloidă.

Mandibula este relativ robustă, cu ramul orizontal jos și cu apofiza mentonieră în formă de buton. Ramul vertical este scurt dar larg.

Dentiția este slab erodată (2—3). Molarii sînt erupți pe ambele maxilare. Nu se constată pierderi de dinți „in vivo“.

Scheletul poscranian este, în general, gracil. Femurele sînt plati-mere, lipsite de pilastru și cu un relief subtrohanterian slab. Tibiile sînt mezocneme și prevăzute cu cîte o fațetă „orientală“. Humerusul este lipsit de o perforație olecraniană, iar impresiile musculare sînt slabe.

Talia, calculată în bune condițiuni, aparține unei categorii feminine submijlocii (152 cm.).

Tipul antropologic este cel *mediteranoid*, cu slabe influențe proto-europeide.

Odontopatii. La nivelul caninului inferior drept (care este căzută post-mortem) se observă un proces supurativ (granulom), care a distrus peretele alveolar extern.

Scheletul I B este distrus aproape complet, fiind reprezentat prin cîteva mici fragmente din neurocraniu, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele bazinului, coaste. Dentiția nu ne-a parvenit.

Judecînd după mărimea și grosimea pieselor osoase prezente, nu ne permitem decît să apreciem că scheletul a aparținut probabil unui copil născut prematur (infans I) sau fetus.

Scheletul din M II (groapa 17, șanț XII, 1975 A).

Mormîntul nr. II conține resturile a două schelete de copii, ambele fiind reprezentate numai prin scheletul postcranian.

Judecînd după mărimea pieselor osoase prezente, putem aprecia că unul din schelete a aparținut unui copil de 6—7 ani iar celălalt unui copil mai mic, de 4—5 ani (infans I).

Dentiția nu ne-a parvenit.

Scheletul din mormîntul nr. III (groapa 17, șanț XII, 1975 A).

Din acest schelet ne-au parvenit craniul (care, împreună cu masivul facial a trebuit să fie întregit din cauza stării proaste de conservare), mandibula, numeroase coaste, vertebre, fragmente de omoplat, claviculele și un radius.

Judecînd după gradul de dezvoltare a mugurului lui M 1 definitiv, neerupt încă, (la care zona coletului este pe cale de formare), putem aprecia vîrsta ca fiind de 4 sau 5 ani (infans I).

Neurocraniul, privit de sus are un contur ovoid. Privit posterior, el are o formă de „bombă“. Indicele cefalic este incipient mezocran (75,29). Indicele porio-bregmatic (longitudinal și transversal) se situează în categoriile hipsicrană și acrocrană (68,82 și 91,40). Fruntea este accentuat metriometopă (68,75).

Fața prezintă un indice facial total de tip euriprosop (84,37 — la limita superioară a categoriei) cel superior fiind mezen (5,04). Orbitalele sînt incipient hipsiconci (85,29) și nasul accentuat mezin (50,0). Malarele sînt dispuse intermediar, spre frontal. Bolta palatină prezintă un contur paraboloid.

Dentiția de lapte este complet eruptă. Molarul 1 definitiv se află sub formă de mugure, neerupt încă.

Scheletul din mormîntul nr. I (groapa 23, șanț XII, 1975 A).

Este reprezentat prin porțiuni din partea cefalică, din care s-a putut reconstitui un „cranium“ (cărui îi lipsesc mici porțiuni din oasele parietale, temporale, din frontal), din mandibulă, fiind prezent doar ramul vertical stîng. Acest schelet a aparținut unui copil de vîrstă *infans I* (6 ani).

Neurocraniul, accentuat brahocran (85,88) este sferoid în norma verticală și în formă de „bombă“ în cea occipitală. Indicii de înălțime bazio-bregmatici cit și cei porio-bregmatici longitudinali, aparțin categoriei hipsicrane (76,68 și 73,0) cei transversali fiind de tip tapeinocran (89,28) și respectiv metriocran (85,0). Fruntea este accentuat stenometopă (65,7ț).

Masivul facial este eurien (47,32) cu orbite hipsiconci (87,8') și cu nasul camerin (52,50). Malarele prezintă o dispoziție intermediară. Fosa canină este adîncă iar apertura piriformă de tip antropin. Bolta palatină oferă un contur paraboloid. Relieful cranian este aproape șters.

Dentiția de lapte este eruptă iar cea definitivă este reprezentată prin molarul 1 definitiv, deja erupt și prin incisivii 1 și 2, din partea stîngă, pe cale de erupere. Semnalăm lipsa mugurilor dentari corespunzători incisivilor 1 și 2 definitivii, din partea dreaptă.

Scheletul, postcranian, relativ bine păstrat, are majoritatea oaselor lungi (dar cu epifizele încă nesudate cu diafizele), coaste, omoplate, oasele baziului, vertebre.

Scheletul din M I (groapa 25, șanț XII, 1975 A).

Este foarte deteriorat, putîndu-se totuși identifica cîteva mici fragmente din cutia craniană, din mandibulă, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele cocsale și coaste.

Ținînd cont de faptul că dentiția de lapte nu era eruptă (cu excepția incisivilor centrali, care sînt pe cale de erupere) iar zona coletului pe cale de formare, putem aprecia că scheletul a aparținut unui *copil mic*, de 6—9 luni (infans I).

Scheletul din mormîntul II (groapa 25, șanț XII, 1975 A).

Este reprezentat prin un „cranium“ destul de incomplet (căruiua îi lipsește regiunea bazio-occipitală, mici porțiuni din parietale, din occipital, temporalul drept, arcada dreaptă a maxilarului superior, împreună cu malarul de aceeași parte și un schelet postcranian ale cărui fragmente diafizare nu au permis reîntregirea nici unui os lung.

A aparținut unui copil de vîrstă *infans I* (3—4 ani), cu sexul greu de determinat.

Neurocraniul, mezocran (77,01) este de formă ovoidă în norma verticală și de „bombă“ în cea occipitală. Indicii de înălțime poriopregmatici aparțin categoriilor hipsicrană (72,04) și acrocrană (93,54). Fruntea este sferică, stenometopă (65,32 — la limita superioară a categoriei).

Masivul facial nu ne permite să caracterizăm decît orbita, care este accentuat hipsicrană și malarul care are o dispoziție intermediară.

Dentiția surprinde faza cînd molarul 1 definitiv este sub formă de mugure în alveolă, cu zona coletului în formare. Restul dinților prezenți sînt de lapte.

Scheletul din mormîntul M I (groapa 27, șanț XII, 1975 — A).

Este foarte fragmentat și incomplet. Sînt prezente porțiuni nesemnificative din craniul neural, dinți și muguri de dinți, precum și cîteva fragmente din scheletul postcranian.

Ținînd cont că dentiția de lapte nu era încă eruptă, cu excepția incisivilor centrali care sînt pe cale de erupere, putem aprecia că subiectul a aparținut unui *copil mic* de 6—9 luni (*infans I*).

Scheletul din M II (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

Este foarte fragmentat și incomplet. Sînt prezente mici porțiuni din din craniul neural, precum și cîteva diafize ale oaselor lungi. Dentiția nu ne-a parvenit.

A aparținut unui copil de vîrstă „*infans*“ I (6 luni).

Scheletul din M III (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

Din resturile scheletului cefalic s-a putut restaura un „cranium“ incomplet, căruiua îi lipsește întreaga sa bază, fragmente din occipital, temporale și din masivul facial. Scheletul postcranian este cea mai bine conservat, fiind reprezentat prin majoritatea oaselor lungi (dar cu epifizele încă nesudate cu diafizele), oasele bazinului, omoplate, coate, vertebre.

A aparținut unui *copil de 6 ani* (*infans I*), cu sexul indeterminabil.

Neurocraniul prezintă un indice cefalic ultrabrahicran (92,0), indicii de înălțime porio-bragmatici, aparținînd categoriilor hipsicrană (77,33) și metriocrană (84,05). Fruntea este sferică (66,22) și metriometopă (67,39).

Fața este hipereuriprosopă (77,06) și eurienă (46,55). Orbitele sînt mezoconci (80,55) iar nasul accentuat mezin (50,0). Malarele mici, au o dispoziție frontalizată. Bolta palatină are un contur paraboloid.

Dentiția de lapte este complet eruptă, iar M I definitiv este erupt, dar zona radiculară nu este complet formată.

Scheletul din M IV (groapa 23, șanț XII, 1975 — A).

Este foarte fragmentar. Sînt prezente mici porțiuni din neurocraniu, iar din scheletul postcranian, cîteva diafize ale oaselor lungi, oasele cocsale și cîteva coaste.

Dentiția nu ne-a parvenit.

Ținînd cont de mărimea pieselor osoase prezente, putem aprecia că scheletul a aparținut unui copil foarte mic (aproximativ 1—2 luni, (infans I).

Scheletul din M V (groapa 23, șans XII, 1975 A).

Starea de conservare a acestui schelet este foarte deficitară, el fiind reprezentat doar prin mici porțiuni din oasele craniului (din osul frontal, parietale, temporale, occipital), din maxilarul superior și mandibulă.

Din scheletul postcranian se pot determina diafize ale oaselor lungi, oasele cocsale, omoplatelor și cîteva coaste.

Judecînd după mărimea și grosimea pieselor osoase și ținînd cont de faptul că dentiția de lapte nu are încă formată zona coletului, putem aprecia că scheletul aparținut unui copil de vîrstă *infans I* (aproximativ 2 luni).

4. Scurtă caracterizare antropologică a scheletelor.

Așa după cum am mai arătat, din cele 13 schelete avute la dispoziție, s-au putut reconstitui un număr de 7 neurocranii, la care masivul facial este mai mult sau mai puțin întregit. Deoarece, majoritatea dintre ele (5) au aparținut copiilor, ne vom mărgini să prezentăm aici doar situația indicelui cranian, caracterizarea mai detaliată a scheletelor de adulți, făcîndu-se odată cu descrierea individuală a scheletelor.

În tabelul ce urmează dăm frecvența categoriilor ind. cranian.

Tabelul nr. 2

FRECVENȚA CATEGORIILOR INDICELUI CRANIAN LA SCHELETELE DE LA BRAD

Categoria		Nr. indivizi
Ultradolicocran	×—64,9	—
Hiperdolicocran	65—69,9	—
Dolicocran	70—74,9	2 (maturi)
Mezocran	75—79,9	2 (copii)
Brahicran	80—84,9	1 (copil)
Hiperbrahicran	85—89,9	1
Ultrabrahicran	20—×	1 „

Din examinarea acestui tabel, reies o serie de date interesante : lipsa craniilor aparținînd categoriilor hiperdolicocrane și ultradolicocrane, ambele craniile ce au aparținut indivizilor adulți sînt dolicocrane, restul craniilor de copii aparținînd celorlalte categorii și în special celei mezo-crane.

Dacă facem abstracție de craniile de adulți, constatăm că repartitia indicelui cranian la scheletele de copii de la Brad este oarecum asemă-

nătoare cu cea a seriei de copii de la Gabăra, unde predomină formele brahicrane și accentuat brahicrane, ambele serii oferind medii ale indicelui cranian de tip brahicran (82,57 — la Gabăra și 82,20 — la Brad).

Deoarece, din punct de vedere al caracteristicilor tipologice, ambele schelete de adulți (care sînt feminine), aparțin tipului mediteranoid, foarte des întilnit în cadrul populației autohtone carpo-dacice din acea perioadă, credem că scheletele de copii, în majoritate mazocrane sau accentuat brahicrane, proveneau de la o populație care își incinerau indivizi maturi și adulți, împiedicîndu-ne astfel de a avea date antropologice asupra ei. Vom aminti că singurul craniu masculin de adult, descoperit la Gabăra, avea un indice cranian de tip hiperdolicocran și prezenta același tip mediteranoid, în amestec cu caractere protoeuropoide, asemănîndu-se din acest punct de vedere destul de mult cu subiecții maturi de la Brad.

În fine, trebuie să mai amintim că la scheletele de la Brad, ca și la cele de la Gabăra, nu se constată practicarea de deformare artificială a craniului.

NOTE :

1. *Antonescu I.* : Săpăturile de la Gabăra-Porcești din 1958. Mat. și Cerc. Arheol., VI, 1959, p. 475—485.
2. *Antonescu I.* : Săpăturile arheologice de la Gabăra, Materiale, VII, 1961, p. 449—459.
3. *Necrasov O., Botezatu D.* Studiul scheletelor din mormintele de înmuție din necropola de la Gabăra, Carpica, 1969, p. 203—211.
4. *Necrasov O., Ursache V., Botezatu D., Ștefănescu Gh.* Studiul resturilor osoase din mormintele cimitirelor birituale de la Gabăra-Moldoveni și Săbăoani I (j. Neamț) — sec. II—III e.n., St. cerc. de Antrop., 1969, t. 6—1, p. 7—15.
5. *Ursache V.* ; Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman,